

Ашымов Э., Оролов С., Бекишова Э.

*Ашымов Эркинбек – окутуучу, Ж. Баласагын атындагы КУУ, ГТИФ
Оролов Султан – аспирант, С. Нааматов атындагы НМУ
Бекишова Элнура – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ*

КӨП ДЕҢГЭЭЛДЕГИ ТАПШЫРМАЛАРДЫ БААЛОО СИСТЕМАСЫ

СИСТЕМА ОЦЕНКИ МНОГОУРОВНЕВЫХ ЗАДАЧ

MULTI-LEVEL TASKS ASSESSMENT SYSTEM

***Аннотация.** Макалада алардын окуу көндүмдөрүн объективдүү контролдоо жана ийгиликтүү окутуу үчүн окуучулардын түрткү берүү максатында мамлекеттик стандартты ишке ашыруунун алкагында ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды баалоо системасын изилдейт.*

***Аннотация.** В статье исследуется система оценки в начальной школе в рамках реализации государственного стандарта с целью объективного контроля их навыков чтения и мотивации учащихся к успешному обучению.*

***Abstract:** The article examines the assessment system in primary school within the framework of the implementation of the state standard for the purpose of objective control of their reading skills and motivation of students for successful learning.*

***Ачкыч сөздөр:** баалоо, критерий, көп деңгээлдеги тапшырмалар, билим, билгичтик жана көндүм*

***Ключевые слова:** оценка, критерий, многоуровневые задачи, знания, навыки и навыки **Key words:** assessment, criterion, multi-level tasks, knowledge, skills and abilities*

Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2040-жылга чейин өнүктүрүү Концепциясында окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун жаңы системасын киргизүү, алар тигил же бул сабактан алган билимдеринин деңгээлин эле эмес, ар бир окуучунун негизги жана предметтик кандай компетенттүүлүктөргө ээ болгонун көрсөткөн индивидуалдуу деңгээлин аныктоо зарыл экендиги көрсөтүлгөн [1].

Окуу процессинде ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды колдонуу актуалдуу болуп эсептелет. Анткени, окуучулардын бардыгы окутулуучу окуу материалдарына бирдей окшош деңгээлде кызыга бербейт жана ар түрдүү болгондуктан жеке «Мен» концепциясын окуу процессинде көрсөтө албайт. Тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдерин колдонууда окуучуга аларды тандап алуу укугу берилгендиктен ал үчүн «ийгиликтин кырдаалы» түзүлөт. Ошондой эле конкреттүү окуу темалары боюнча билимдерди жөн эле өздөштүрбөстөн, ал билимдердин өздөштүрүү деңгээлин аныктаганга жана окуунун келечектеги натыйжаларын болжолдоого, өзүн өнүктүрүүгө шыктандырат.

Ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды колдонуунун баалуулугу төмөндөгүлөр менен түшүндүрүлөт:

1. Мугалимдин ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды колдонуу көндүмү окуучулардын интеллектуалдык өнүгүүсүнүн кыймылын диагностоого мүмкүнчүлүк түзүлөт.

2. Мугалимдин окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен тапшырмаларды иштеп чыгуусу окутуунун инсанга багыттап окутуу мамилесинин чегинде ар бир окуучунун мүмкүнчүлүгүнө жараша окуу процессин уюштурууга мүмкүнчүлүк берет.

3. Окуу процессинде ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды колдонуу натыйжалуу болот, эгерде баалоонун жазуу жана оозеки формалары менен айкалыштыруу аркылуу жүргүзүлсө.

4. Бул тапшырмалар окуу процессинде сапаттуу натыйжаларды бериши үчүн үзгүлтүксүз колдонулушу керек.

Учурда Бенджамин Блумдун таксономиясы билим берүүдө ой жүгүртүүнүн жогорку деңгээлдеринин маанилүү экендигин түшүнгөн мугалимдерге практикалык жардам берүүгө багытталган (таблица 1,2).

Америка Кошмо Штаттарында 1950-жылы когнитивдик психология боюнча адис Бенджамин Блум окуучулардын билим алууда колдонгон көп түрдүү акыл-эс жөндөмдөрүн мүнөздөөчү системаны иштеп чыккан. Блум класста билим мазмунун өздөштүрүүнүн алты түрдүү "таксономиясы" бар экенин аныктаган.

1.1.-сүрөт. Бөлүмдүн таксономиясынын деңгээлдери

Таблица 1.1- Блумдун таксономиясы

Деңгээл	Тиешелүү этиштер	Аныкталы	Мисал
Билим	Түзгүлө, аныктагыла, сүрөттөгүлө, кайталап айтып берүү, идентификациялагыла, белгилегиле, санап бергиле, тиешелүүсүн тапкыла, эске туткула, атагыла, тартипке	шы Үйрөнүлгөн маалыматтын эсте тутулуп калышы	Өзгөчө фактыларды, терминдерди, эрежелерди, ырааттуулуктарды, классификацияларды, категорияларды, процедураларды, критерийлерди,
Түшүнүү	Классификациялагыла, өзгөрткүлө, негиздегиле, сүрөттөп жазып бергиле, талкуулагыла, айырмалагыла, баалагыла, түшүндүргүлө, мааниси менен айтып бергиле, кеңейткил, жалпылагыла,	Маалыматтын маанисин түшүнүүгө жетишүү	Көйгөйдү же маселени өзүңдүн сөзүң менен алдыга коюу, химиялык формуланы өзгөртүү, диаграмманы түшүнүү, сөздөрдү чет тилине которуу

Колдонуу	мисал Колдонгула, келтиргиле, өзгөрткүлө, тандагыла, эсептегиле, демонстрациялагыла, издеп тапкыла, сценалаштыргыла, пайдалангыла, иллюстрациялагыла,	Реалдуу чындыктагы кырдаалда билимдерди пайдалануу	Математика курсундагы окутулган принциптерди ички механизмдердин кыймылдаткычынын цилиндринин көлөмүн чыгарууда колдонуу
Талдоо	Талдагыла, баа бергиле, бөлүштүргүлө, эсептегиле, категориялаштыргыла, салыштыргыла, карама-каршы келтиргиле, сындагыла, схема түрүндө бергиле, дифференциялагыла, айырмалагыла, таанып-	Объектилердин же идеялардын жөнөкөй курамдарын жайгаштырып, алардын байланышта	Студенттин Ньютондун кыймыл жөнүндөгү 1-мыйзамын түшүндүрүүдө логикалык каталары тууралуу талкуу жүргүзүү
Синтез	билгиле, изилдегиле, Бөлүштүргүлө, чогулткула, категориялаштыргыла, тандагыла, бириктиргиле, макулдаштыргыла, түзгүлө, кургула, жараткыла, долбоорлогула, иштеп чыкыла, ойлоп тапкыла,	рынын Идеяларды, түшүнүктөр дү жаңы кырдаалга которуу	Маселелерди чечүү боюнча отчетторду жазуу; топтук талкууларды же дискуссияларды пландаштыруу; курстук ишти жазуу
Баалоо	түшүндүргүлө, Аныктагыла, талаш-сүйлөп тартуу жүргүзгүлө, баалагыла, байланыштыргыла, тандагыла, салыштыргыла, аяктагыла, карама-каршылыкты белгилегиле, коргогула, себептердин	Сырткы критерийлердин же ички күбөлөндүрүүчү	Маселелерди альтернативдүү чечүүнүн жолдорун баалоо; студенттик башкаруунун өкүлүнүн сөзүнөн карама-каршылыктарды табуу

Дүйнөдөгү бардык өлкөлөрдүн, ошондой эле Кыргызстандын көп мугалимдери өз сабактарын пландаштырууда Блумдун таксономиясын колдонушат. Алар Блумдун таксономиясын сабактарды пландоо үчүн колдонгондо предметтин мазмунунун класста өздөштүрүлүшү кыйла жакшы камсыздалат деп эсептешет. Мындан тышкары, Блумдун таксономиясында сунушталган таанып билүү картасы мугалимге предметтин өздөштүрүлүшүнүн ар бир этабындагы окуучунун жетишүүсүн баалоо системасын түзүү мүмкүнчүлүгүн берет. Төмөндө Блумдун таксономиясын колдонуу менен мазмунду түшүнүүнүн ар бир деңгээлин аныктоо боюнча айрым усулдар сунуш кылынат.

1.2.-таблица. Блумдун таксономиясынын класста колдонулушу

ТАКСОНОМИЯ	ДЕСКРИПТОР (ЧЕНЕМДЕР)	БААЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР
Билим	Окуучу маалыматты эстеп кала алабы?	Эмнелер туура, эмнелер ката? Кийин эмне болду?...
Түшүнүү	Окуучу идеяларды же концепцияларды түшүндүрүп бере алабы?	Сиз муну өз сөзүңүз менен айтып бере аласызбы? Окуянын негизги идеясы кайсы?
Колдонуу	Окуучу жаңы билимдерди башка бир тааныш кырдаалда колдоно алабы?	Сиз ... шартта болгон башка мисалды билесизби?

Анализ	Окуучу курамдык бөлүктөрдүн ортосундагы айырмачылыктарды көрө алабы?	Сиз мага Х менен Утин айырмасы кайсы экенин айтып бере аласызбы?
Синтез	Окуучу өз чечимин же иштин жүрүшүн негиздүү түрдө түшүндүрүп бере алабы?	Азыр эле Сиз билген же окуган фактынын негизинде кандай чечимге келгендигиңизди түшүндүрүп бериңиз.
Баалоо	Окуучу жаңы натыйжаларды, идеяларды же нерсени башкача көрүү жолдорун түзө алабы?	Сиз Хти жакшы деп ойлойсузбу же жаман деппи? Х боюнча мындан жакшыраак чечимге келүүгө болобу?

Окуу материалын өздөштүрүүдөгү негизги категориялар катары билим, билгичтик жана көндүм эсептелери тууралуу советтик окумуштуулар өз эмгектеринде белгилеп келишкен. Советтик педагогикалык системанын алгачкы жылдарынан баштап ХХ кылымдын 70жылдарына чейин жогоруда айтылган категориялардын ичинен билимге өзгөчө орун берилип, көпчүлүк окумуштуулардын текшерүү проблемасына арналган эмгектеринде билимди аныктоо маселеси алдыңкы орунда турган

Бирок эмнелер текшерилиши керек деген суроого жооп издөө билимдин татаал категория экендигин далилдей алган. Окумуштуулар билимдин структурасын түзүүгө аракет кылышкан [0; 40 ж.б.].

Т.А.Ильина билимдин түрлөрү катары бири-бири менен байланышкан фактыларды, түшүнүктөрдүн системасын, мыйзамдарды, эрежелерди, теориялык жалпылоолорду жана терминдерди эсептеген [0]. Демек, окуу материалын өздөштүрүүнүн натыйжасында окуучу билимдин ушул түрлөрүнө ээ болушу керек. 50-жылдары Е.И.Бойко билимдин эки түрүн бөлүп көрсөткөн: а) өздөштүрүлүүчү объектиге тиешелүү билимдер; б) оперативдүү, б.а. аракет кылууга арналган билимдер [2].

А.М.Сохор «Окуу материалынын логикалык структурасы» аттуу эмгегинде түшүнүктү жана ой-туюмду өзгөчө бөлүп караган. Анын ою боюнча түшүнүктү калыптандырууда жана ой-туюмду жүргүзүүдө окуучулар окуу материалы боюнча алган билимдерин толук чагылдыра алышат [40, 19-20].

Билимдин структурасы боюнча изилдөөлөрдү жалпылап, анын төмөнкүдөй түрлөрүн сунуштаган [4]:

- а) Терминдер жана түшүнүктөр – билимдердин жыйындысын белгилейт.
- б) Фактылар жөнүндөгү билимдер. Булар калган билимдердин негизин түзөт. Фактыларды өздөштүрмөйүнчө мыйзам ченемдүүлүктөрдүн, теориялардын маанисин түшүнүүгө мүмкүн эмес.
- в) Мыйзамдар – фактылардын ортосундагы негиздүү байланыштарды ачып бере алат.
- г) Теориялар фактылардын жыйындысын жана алардын байланышын аныктаган мыйзамдарды камтыйт, окуучунун билиминин системалуулугун камсыз кылат.
- д) Методологиялык билимдер – таанып билүүнүн жолдору, процесси жана тарыхы, ишмердүүлүктүн ар кандай ыкмалары тууралуу билимдерди камтыйт. е) Баалоочу билимдер – кандайдыр бир объектиге болгон катыштын жана мамиленин ченемин мүнөздөйт, объектилердин жыйындысындагы жана системасындагы бул мамилелердин маанисин чагылдырып турат.

Окумуштуулар билимдердин түрлөрүн терең изилдөө аракетин дагы кылышкан. Маселен, советтик окумуштуулар Н.Г.Алексеев жана Э.Г.Юдин түшүнүктөрдүн системасын төрт деңгээлдүү болот деп аныкташкан.

Биринчи деңгээлдеги түшүнүктөр аркылуу чыныгы дүйнөнүн фактылары баяндалат. Мындай түшүнүктөр ар бир окуу предметинин мазмунун түзүүчү фактологиялык базасын түзөт. Экинчи деңгээл айрым бир фактыларга эмес, түшүнүктөрдүн жалпы классына тиешелүү болгон билимдерди белгилеп турат. Маселен, «күч», «жумуш» түшүнүктөрү бул деңгээлге мисал болуп бере алат. Мындай түшүнүктөр билимди пайда кылуунун ролун аткарып келишет жана өздөштүрүлүүчү окуу материалынын маңызын, маанисин түшүнгөндө гана пайда болот. Үчүнчү деңгээлдеги түшүнүктөр жалпылашкан мааниге ээ болуу менен бир нече окуу предметин байланыштыра ала турган түшүнүктөрдөн турат. Маселен, «класс», «тап күрөшү» ж.б. Төртүнчү деңгээл – бул философиялык категориялык түшүнүктөр. Буга, мисал катары, «кыймыл», «материя» түшүнүктөрүн атоого болот. В.С.Цетлин жана И.Я.Лернер билим берүүнүн мазмунундагы «билим» компонентинин бир тектүү эмес экендигин белгилөө менен анын төмөнкүдөй бөлүктөн турарын аныкташкан:

- а) дүйнө жөнүндөгү (теориялык жана практикалык) билимдер;
- б) ишмердүүлүктүн ыкмалары тууралуу билимдер.

Д.Бабаев [6] билимдерди үч топко бөлүүнү сунуштайт. Биринчи топ жалпылашкан билимдерден турат. Буга түшүнүктөр, мыйзамдар жана эрежелер кирет. Экинчи топко предметтердин жана кубулуштардын маңызын аныктап чыгуунун ыкмалары, түшүнүктөрдүн, мыйзамдардын жана эрежелердин ортосундагы байланыштар, акыл-ой ыкмалары, проблеманы чечүүнүн ыкмалары кирет. Үчүнчү топтун билимдери фактылардан, терминдерден, даталардан, аталыштардан, сандык маанилерден, окуялардан ж.б. турат.

Бирок окуучу эмнени билиши керек деген суроого жооп берүүдө жогоруда окумуштуулар тарабынан саналган билимдердин түрлөрү дагы эле жетишсиз экендиги маалым болгон. Маселен, окуучу кыскача көбөйтүүнүн формулаларын билет деген ырастоонун ичинде окуучунун формулаларды санап берүүсү, тууралыгын далилдей алышы, аны мисал менен бекемдөөсү, формуланы практикалык (тааныш жана стандарттык эмес) абалда колдонуусу дагы жатат. Демек, окуучунун окуу материалын өздөштүрүүсү билим менен эле чектелбейт. Билет деген түшүнүктүн ичинде окуучунун ээ боло турган билгичтиктери жана көндүмдөрү да жатат. Мында билимди кандайдыр бир абалда колдонуу билгичтигинин жана көндүмүнүн ролу дагы чоң экендиги дагы маалым.

Көндүмдөр жана билгичтиктер көпчүлүк окумуштуулар тарабынан И.Я.Лернер, В.В.Краевский, М.Н.Скаткин, Н.Ф.Талызина ж.б. билим берүүнүн мазмунунун компоненти катары каралган. Окуу программаларында дагы окуучулардын билгичтиктерге ээ болушуна карата тиешелүү көрсөтмөлөр, кээ бир учурларда алардын конкреттүү мүнөздөмөлөрү келтирилген.

Орус окумуштуусу О.Е.Лебедев окутуунун натыйжасы катары окуучунун төмөнкүдөй жетишкендиктерин белгилейт:

- академиялык жетишүүсү;
- коммуникациялык билгичтиги;

- окуу ишмердүүлүгүнүн мотиви; □ өздүк социалдык билими; □ баалуулуктар системасы.

Демек, биз окуучунун окуу жетишкендиктери түшүнүгү дагы кеңейтилип бара жаткандыгын байкайбыз. Бул учурда окуучунун жетишкендиктерин баалоодо маселеси дагы улам оорлошуп, бир топ кыйынчылыктарды жаратып турмакчы. Маселен, жогорудагы О.Лебедев сунуштаган мүнөздөмөлөрдү баалоодо маселеси кандай болгон учурда да мугалим тарабынан сунушталган тапшырмага карата окуучунун берген жообу аркылуу гана чечилиши мүмкүн. Чындыгында, окуучулардын жоопторунда бул компоненттер комплекстүү түрдө гана айкындалат, андыктан, мугалим үчүн окуучунун бир эле жообунан академиялык өздөштүрүүсүн жана эмоционалдык баалуулуктарын так айырмалап жана аныктап алуу кыйынчылыкты туудурат. Мугалим үчүн ар кайсы компоненттердин деңгээлин талдоо аркылуу жалпыланган бааны коюу дагы кыйынчылыкты жаратышы мүмкүн.

Адабияттар:

1. 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/158227> 2. Ильина, Т.А. Структурно-системный подход к организации обучения [Текст]: Вып. 1 / Т.А. Ильина . –М.: 1972. – 87с.
3. Лернер, И.Я. Качество знаний учащихся. Какими они должны быть? [Текст] / И.Я. Лернер. –М.: “Знание”, 1978. –48с.
4. Сохор, А.М. Логическая структура учебного материала: вопросы дидактического анализа [Текст]/ А.М. Сохор. – М.: Педагогика, 1974. – 192 с.
5. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ СТАНДАРТ школьного общего образования Кыргызской Республики: Кыргызской Республики от 22 июля 2022 года № 393: <https://cbd.minjust.gov.kg/159382/edition/1292362/ru>
6. Бабаев, Д.Б. Окуучулардын билим сапатын жогорулатууда табигый илимий түшүнүктөрдүн мааниси [Текст]/ Д.Б. Бабаев, Д.А. Эмилбекова // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2005 г. –№ 3. – С.228-231.